

ZJAWISKO PRZEMOCY W SZKOLE

jako problem społeczny w świetle badań empirycznych w szkołach powiatu mieleckiego

Dr hab. Eugeniusz Moczuk

Kierownik Zakładu Nauk o Bezpieczeństwie i Kryminalistyki
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Rzeszowski

WSTĘP

O przemocy w szkole napisano już bardzo dużo, a literatura naukowa w tym zakresie jest tak bogata, że trudno jest wskazać kilka wiodących pozycji. W ten nurt wpisują się także działania państwa. W dniu 18 grudnia 2006 r. Rada Ministrów przyjęła do realizacji Rządowy program ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań „Razem bezpieczniej”¹. Autorzy raportu wśród najważniejszych problemów w obszarze dotyczącym bezpieczeństwa w szkołach wymieniali następujące²: a) przestępstwa i wykroczenia w szkołach oraz bezpośrednim sąsiedztwie szkół, b) łatwy dostęp do alkoholu i narkotyków w środowisku szkolnym, c) niewłaściwa reakcja społeczna na przejawy zjawisk patologicznych w otoczeniu szkół, d) niezadowolający stan współpracy osób, a także instytucji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo w środowisku szkolnym, a zwłaszcza na linii: dyrekcja – nauczyciele – uczniowie – rodzice – Policja, niski poziom wzajemnego zaufania, co może skutkować: brakiem możliwości identyfikacji istniejących problemów, obawą, niechęcią przed rzetelnym zajęciem się niepokojącymi zjawiskami, e) tolerancja dla zachowań patologicznych.

Problemy przemocy w szkole to wszelkie dolegliwe zjawiska występujące w środowisku szkolnym, przejawiające się stosowaniem przemocy, agresji, dyskryminacji, nękania czy mobbingu (bez względu na to, jak definiuje się te pojęcia) wobec uczniów, nauczycieli oraz innych osób, związanych bezpośrednio i pośrednio ze środowiskiem szkolnym, przez inne osoby funkcjonujące w danym środowisku szkolnym, wpływające negatywnie na osoby będące podmiotem oddziaływania, które zostały dostrzeżone jako zagrażające dla tej zbiorowości, nazwane problemem przemocy w szkole, a tak-

że podjęte zostały działania mające na celu zmarginalizowanie albo wyeliminowanie tego zjawiska z danego środowiska szkolnego, danej zbiorowości lub całego społeczeństwa³.

Tematem niniejszego opracowania jest odpowiedź na pytanie, czy zjawisko przemocy w szkole można nazwać problemem społecznym, a także jaka jest skala tego zjawiska, na podstawie badań empirycznych, które zostały przeprowadzone w 2012 r. w powiecie mieleckim.

SOCJOLOGICZNE ASPEKTY PRZEMOCY W SZKOLE

W środowisku szkolnym na przemoc znaczący wpływ mają uwarunkowania wewnątrzszkolne, takie jak długotrwałe przeciążenia spowodowane nieodpowiednimi warunkami bytowymi placówek oświatowych, niekorzystne oddziaływania z zewnątrz szkoły, przeciążenie nauką, przeładowane programy nauczania oraz ich ciągła zmiana, a także warunki pracy szkoły związane z programem nauczania i warunkami pracy nauczycieli⁴. Zachowania przemocowe jednostek, mające miejsce w szkole, mogą wynikać zarówno z przyczyn tkwiących w samej jednostce, jak i z przyczyn leżących po stronie społeczeństwa. Okazuje się, że aż 70% nieprzystosowanej młodzieży pochodzi z rodzin rozbitych, przestępczych czy z problemem alkoholowym⁵. Największym źródłem przemocy wobec dzieci są rodzice, koledzy, nauczyciele i rodzeństwo. Najwięcej przemocy emocjonalnej dzieci doświadczają w szkole od kolegów i nauczycieli oraz w domu od innych członków rodziny, w tym od ojców, matek i rodzeństwa⁶. W szkołach przemoc jest zjawiskiem mającym tendencję wzrostową⁷. Wielu uczniów pada ofiarą agresji, od werbalnej, przez wymuszanie haraczu i od-

bieranie rzeczy, aż do prześladowań fizycznych. Najczęściej narastająca fala przemocy ma miejsce między uczniami starszymi i młodszymi, polegająca na wyludzaniu pieniędzy, wymuszaniu haraczu, kradzieżach, pobiciach, terrorze, znęcaniu się psychicznym, gwałtach, zmuszaniu do używania narkotyków. W przemoc wobec innych, której ulega 80% uczniów⁸, zaangażowanych jest około 20% uczniów.

W szkole można spotkać różnorodne zachowania o charakterze przemocowym, a wśród nich: a) wyludzanie lub wymuszanie pieniędzy w postaci wysyłania po zakupy z niewielką, niewystarczającą ilością pieniędzy, b) odbieranie pieniędzy w postaci haraczu, c) zabieranie śniadań, cennych pamiątek, drogiego obuwia lub innych części garderoby, d) zmuszanie do gestów podległości w formie całowania butów, rąk czy innych części ciała, e) blokowanie wstępu do toalety, f) zamykanie za karę w ubikacji, g) bicie, h) inne zjawiska przemocowe⁹. Problem mobbingu nie jest zatem problemem mającym niewielkie rozmiary, a o mobbingu można mówić wówczas, gdy ofiara przez dłuższy czas jest wielokrotnie narażona na negatywne działania ze strony innej osoby lub osób¹⁰.

W kontekście życia szkolnego można wyodrębnić trzy obszary związane z pojawianiem się niepożądanych zachowań uczniów¹¹:

1

Funkcjonowanie szkoły jako instytucji, w której negatywną rolę odgrywiają niewłaściwy proces oceniania zachowania i wiedzy uczniów oraz tendencja do ograniczania ich samodzielności, a także anonimowość uczniów i rzeczowe stosunki z nauczycielami, ponadto nauczanie skoncentrowane na nauczycielu i programie oraz przymusowe, wielogodzinne siedzenie w ławkach.

2

Nieprawidłowe relacje pomiędzy uczniami, w tym agresja słowna i fizyczna, przy czym agresja fizyczna dominuje wśród chłopców, którzy konflikty rozwiązują bójkami, zaś słowna jest domeną dziewcząt, które także stosują różne sposoby ośmieszania, obgadywania, plotkowania, nękania, manipulowania związkami przyjaźni.

3

Niewłaściwe relacje pomiędzy nauczycielami i uczniami, a w tym nadmierny formalizm dydaktyczny nauczycieli, stosowanie presji dydaktycznej, niesprawiedliwość, a także brak poszanowania godności uczniów, ich interesów, nadmierne krytykowanie, ośmieszanie, a nawet atakowanie rodziny, poza tym brak uznania dla uczniowskich sukcesów.

Zjawisko przemocy występuje w szkołach w różnych konfiguracjach i z różnym nasileniem. Dla wielu uczniów poniżanie, kradzieże, pobicia, szykanowanie to szkolna rzeczywistość. Wiele osób jednak nie uświadamia sobie w ogóle tego problemu, który ma różne oblicza. Niestety powszechność jego występowania i przyzwolenie na przemoc sprawiają, że czujność w tym przypadku zostaje uśpiona. Przemocy doświadczają nie tylko dzieci, również nauczyciele oraz rodzice, którzy nie reagują na według nich nieszkodliwy problem. Agresja stanowi

bardzo poważny problem w szkołach i w zasadzie nie ma placówki, której to zjawisko nie dotyczy. Przeciwdziałanie przemocy powinno być zatem jednym z najważniejszych zadań zarówno szkoły, jak i rodziców¹².

PRZEMOC W SZKOLE W OPINIACH MŁODZIEŻY SZKOLNEJ Z TERENU POWIATU MIELECKIEGO

Badania dotyczące przemocy w szkole zostały zrealizowane w 2012 r. metodą ankiety audytoryjnej za pomocą kwestionariusza ankiety. Przeprowadzono je w terenie, przez odpowiednio przygotowanych ankietów, którymi byli autor badań i osoby z zespołu badawczego.

Dobór populacji do badań uwzględniał specyfikę szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych w powiecie mieleckim. Badania miały objąć swym zasięgiem bardzo dużą populację uczniów, ocenianą na około 30% młodzieży. Z uwagi na fakt, że w powiecie mieleckim uczy się 3228 osób, w tym 1442 uczniów szkół gimnazjalnych i 1786 uczniów szkół ponadgimnazjalnych, założono, że w badaniach będzie uczestniczyć około 1000 osób. Ostatecznie do analiz zakwalifikowano 999 ankiet. Ze względu na sporą populację badawczą, ustalono maksymalny błąd na poziomie 5,8%, przy współczynniku ufności 0,95.

Badania miały odpowiedzieć na pytanie, jaki jest stosunek respondentów do przemocy w szkole.

W badaniach uczestniczyło 45,5% uczniów gimnazjów, 16,1% uczniów szkół zasadniczych zawodowych, 14,5% uczniów liceów profilowanych i techników oraz 23,8% uczniów liceów ogólnokształcących. Ponadto z danych wynika, że 48,2% respondentów to osoby w wieku do 16 lat, a więc uczniowie szkół gimnazjalnych, zaś 51,2% to osoby w wieku 17 i więcej lat, a więc uczniowie szkół ponadgimnazjalnych. W badaniach uczestniczyło 51% dziewcząt oraz 48,6% chłopców. 35,6% respondentów deklaroowało, że mieszka w mieście, 8,8% deklaroowało, że mieszka w miasteczku, a 56,4% twierdziło, że mieszka na wsi.

Na początek zapytano respondentów o to, czy kiedykolwiek spotkali się ze zjawiskiem przemocy starszych kolegów nad młodszymi. Rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Zetknięcie się respondentów ze zjawiskiem przemocy starszych kolegów nad młodszymi

Wyszczególnienie	Liczba	%
Tak	567	56,8
Nie	249	24,9
Trudno powiedzieć	180	18,0
Brak odpowiedzi	3	0,3
Razem	999	100,0

Źródło: obliczenia własne

Jak widać z zamieszczonych danych, aż 56,8% badanych uczniów zetknęło się ze zjawiskiem przemocy starszych kolegów nad młodszymi, 24,9% uczniów nie zetknęło się z tym, a 18,0% nie ma w tym zakresie zdania. Można zatem stwierdzić, że młodzież szkolna ma styczność ze zjawiskiem przemocy starszych kolegów nad młodszymi, jednak nie jest tutaj

PRZEMOC W SZKOLE W OPINIACH MŁODZIEŻY

wyraźnie zaznaczone, że styczność ta ma charakter osobisty. Można z dużym prawdopodobieństwem określić, że wpływ na taki rozkład odpowiedzi mają media, które w ostatnich latach informują o wielu przypadkach przemocy w szkole, nie omijając przy tym drastycznych szczegółów z tym związanych. A zatem wiedza respondentów jest znaczna, lecz nie zawsze wynika z własnych doświadczeń badanych.

Kolejne pytanie było związane już z konkretną szkołą. Zapytano o to, czy respondenci spotykali się ze zjawiskiem przemocy w swojej szkole. Rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Zetknięcie się respondentów ze zjawiskiem przemocy w swej szkole

Wyszczególnienie	Liczba	%
Zdecydowanie tak	83	8,3
Raczej tak	223	22,3
Raczej nie	478	47,8
Zdecydowanie nie	77	7,7
Trudno powiedzieć	136	13,6
Brak odpowiedzi	2	0,2
Razem	999	100,0

Źródło: obliczenia własne

Przedstawione dane pokazują, że 55,5% badanych uczniów nie zetknęło się ze zjawiskiem przemocy w swojej szkole (łącznie 7,7% zdecydowanie nie i 47,8% raczej nie), 30,6% uczniów zetknęło się z tym zjawiskiem (łącznie 8,3% zdecydowanie tak i 22,3% raczej tak), a 13,6% badanych nie ma w tym zakresie zdania. Można więc stwierdzić, że zjawisko przemocy nie występuje w znacznym nasileniu w badanych szkołach, w których uczą się respondenci, gdyż ponad połowa badanych uczniów tego nie potwierdza. Należy przy tym zaznaczyć, że w porównaniu z odpowiedzią na poprzednie pytanie, w którym ogólnie pytano o to, czy uczniowie zetknęli się ze zjawiskiem przemocy w środowisku szkolnym, odpowiedź na obecne pytanie jest radykalnie inna.

W kolejnym pytaniu zainteresowano się kwestią, czy sami respondenci stosowali przemoc w stosunku do swoich rówieśników. Rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawia tabela 3.

Tabela 3. Stosowanie przemocy wobec innych przez respondentów

Wyszczególnienie	Liczba	%
Zdecydowanie tak	38	3,8
Raczej tak	86	8,6
Raczej nie	278	27,8
Zdecydowanie nie	511	51,2
Trudno powiedzieć	84	8,4
Brak odpowiedzi	2	0,2
Razem	999	100,0

Źródło: obliczenia własne

Zaprezentowane dane pokazują, że 12,4% badanych uczniów stosowało wobec innych różnorodne formy przemocy (łącznie odpowiedzi zdecydowanie i raczej tak), a 79,0% nie uczyniło tego nigdy (łącznie odpowiedzi zdecydowanie i raczej nie). Nie ma w tym zakresie zdania 8,4% badanych. Można więc stwierdzić, że przemoc stosowana była przez co ósmego badanego, przemoc wobec innych stosował co dwudziesty piąty uczeń (zdecydowanie tak).

Następnie zapytano, czy przemoc była stosowana wobec samych respondentów. Odpowiedzi na to pytanie ilustruje tabela 4.

Tabela 4. Stosowanie przemocy w przeszłości wobec respondentów

Wyszczególnienie	Liczba	%
Zdecydowanie tak	68	6,8
Raczej tak	109	10,9
Raczej nie	251	25,1
Zdecydowanie nie	422	42,2
Trudno powiedzieć	62	6,2
Brak odpowiedzi	87	8,7
Razem	999	100,0

Źródło: obliczenia własne

Z tej tabeli wyłania się dosyć nieprzyjemny obraz przemocy w szkole. Otóż 17,7% badanych doświadczyło przemocy (łącznie odpowiedzi zdecydowanie tak i raczej tak), na szczęście jednak 67,3% badanych nie zetknęło się z tym zjawiskiem (łącznie odpowiedzi zdecydowanie nie i raczej nie), a 6,2% nie zajęło w tym zakresie stanowiska. Jednak aż około 18% badanych było w przeszłości ofiarą przemocy w szkole, co oznacza, że przemocy doświadczyła co piąta osoba.

Zapytano także, kogo respondenci najbardziej się obawiają w szkole i poza nią. Rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawia tabela 5.

Tabela 5. Wyszczególnienie osób, których obawiają się respondenci

Wyszczególnienie	Liczba	%
Kolegów/koleżanek z klasy	40	4,0
Kolegów/koleżanek ze szkoły	89	8,9
Rówieśników spoza szkoły	58	5,8
Starszych spoza szkoły	167	16,7
Chuliganów spoza szkoły	415	41,5
Dorosłych	44	4,4
Innych osób	79	7,9
Nie obawiam się nikogo	424	42,4
Brak odpowiedzi	12	1,2

Źródło: obliczenia własne

Z uwagi na to, że badani mieli możliwość wyboru większej liczby odpowiedzi, nie sumują się one do 100%. Z analizy danych z tabeli wyłania się obraz wskazujący na to, kogo najbardziej obawiają się respondenci w szkole – 4,0% respondentów obawia się kolegów lub koleżanek z klasy, 8,9% respondentów – kolegów lub koleżanek ze szkoły, a zatem uczniów z innych klas, 5,8% respondentów – rówieśników spoza szkoły, a więc osób, które mieszkają na osiedlach, w blokach, okolicach zamieszkania badanych uczniów, 16,7% respondentów – starszych uczniów spoza szkoły, często osób, które nie są uczniami danej szkoły, ale przebywają obok niej, zaczepiając uczniów, szczególnie szkół gimnazjalnych, aż 41,5% respondentów – chuliganów spoza szkoły, 4,4% respondentów – dorosłych, a 7,9% respondentów – innych osób, przy czym wymienieni są nauczyciele, którzy postrzegani są jako osoby zastraszające uczniów, a także najbliżsi respondencji, ale którzy zachowują się dysfunkcyjnie. Nikogo się nie obawia aż 42,4% badanych. To zestawienie pokazuje, że młodzież obawia się wielu osób, jednak nie są to koledzy z klasy, a nawet ze szkoły. Najczęściej są to osoby spoza szkoły, a nawet środowiska szkolnego. W jednej z ankiet wyczytać można to, że uczniowie mieszkający w innych dzielnicach miasta obawiają się rówieśników z okolic szkoły, którzy tam właśnie „rządzą”. Także mało rozpoznane jest zjawisko przemocy nauczycieli wobec uczniów i nie wiąże się to z wymagającymi nauczycielami, którzy zadają sporo lekcji swym uczniom, ale z nauczycielami, którzy dręczą poszczególnych uczniów, wyzywają ich, stosując niewybredne epitety. Podczas analizy ankiet można się spotkać z pseudonimami takich osób czy nawet z nazwiskami.

Zapytano także, w czym objawia się stosowanie przemocy w szkole. Rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawia tabela 6.

Tabela 6. Sposoby mobbingu w szkole według respondentów

Wyszczególnienie	Liczba	%
Bicie	293	29,3
Wymuszanie pieniędzy	78	7,8
Wymuszanie różnych rzeczy	73	7,3
Drobne kradzieże	168	16,8
Dręczenie i straszenie	228	22,8
Stosowanie obelżywych słów	467	46,7
Wyśmiewanie się	647	64,8
Robienie „głupich kawałów”	500	50,1
Inny sposób	19	1,9
Brak odpowiedzi	67	6,7

Źródło: obliczenia własne

Z uwagi na to, że badani mieli możliwość wyboru większej liczby odpowiedzi, nie sumują się one do 100%. Analiza danych pokazuje, że najczęstszym sposobem stosowania przemocy w szkole jest wyśmiewanie się, o czym mówi 64,8% badanych, a także robienie „głupich kawałów”, na co wskazuje 50,1% badanych. „Popularnym” sposobem mobbingu w szkole jest stosowanie obelżywych słów, o czym mówi 46,7% badanych.

Kolejna grupa zjawisk dotyczy zachowań, które mają charakter wręcz przestępczy. O biciu ofiar mówi 29,3% badanych, o dręczeniu i straszeniu swych ofiar – 22,8% badanych, o drobnych kradzieżach – 16,8% badanych, o wymuszaniu pieniędzy – 7,8% badanych, o wymuszaniu różnych rzeczy – 7,3% badanych, a o użyciu innych sposobów dręczenia – 1,9% badanych. Jak widać, według wiedzy uczniów, w szkole nie tylko jest stosowana przemoc o charakterze psychologicznym, jak wyśmiewanie, robienie „głupich kawałów”, stosowanie obelżywych słów, ale także przemoc, która ma charakter przestępczy.

Ponadto pytano respondentów o to, czy czują się bezpiecznie w swojej szkole. Rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawia tabela 7.

Tabela 7. Poczucie bezpieczeństwa w szkole

Wyszczególnienie	Liczba	%
Zdecydowanie tak	311	31,1
Raczej tak	547	54,8
Raczej nie	37	3,7
Zdecydowanie nie	30	3,0
Trudno powiedzieć	70	7,0
Brak odpowiedzi	4	0,4
Razem	999	100,0

Źródło: obliczenia własne

Na podstawie zaprezentowanych danych można stwierdzić, że bezpiecznie i bardzo bezpiecznie czuje się 85,9% badanych, mało bezpiecznie i niebezpiecznie – 6,7% badanych, a zdania nie ma 7,0% badanych. Jak zatem widać, szkoła jest miejscem, w którym uczniowie czują się bezpiecznie, a nawet bardzo bezpiecznie. Dla niewielkiej liczby uczniów szkoła jest miejscem, w którym nie czują się bezpiecznie. I nie tylko z tego powodu, że zagrażają im inni uczniowie czy nauczyciele, ale także dlatego, że dla części uczniów samo przyjscie do szkoły jest traktowane jako trauma.

Kolejne pytanie dotyczyło tego, czy respondenci znają osoby ze swej szkoły, nadużywające przemocy wobec innych. Rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawia tabela 8.

Tabela 8. Znajomość przez respondentów osób ze swej szkoły, które nadużywają przemocy wobec innych w szkole

Wyszczególnienie	Liczba	%
Zdecydowanie tak	104	10,4
Raczej tak	218	21,8
Raczej nie	417	41,7
Zdecydowanie nie	164	16,4
Trudno powiedzieć	92	9,2
Brak odpowiedzi	4	0,4
Razem	999	100,0

Źródło: obliczenia własne

PRZEMOC W SZKOLE W OPINIACH MŁODZIEŻY

Na podstawie zaprezentowanych danych można stwierdzić, jak kształtuje się znajomość przez respondentów osób ze swej szkoły, które nadużywają przemocy wobec innych. Widać więc, że takie osoby zna 32,2% badanych (zdecydowanie i raczej tak), a nie zna ich 58,1% badanych (łącznie zdecydowanie i raczej nie). Nie ma w tym zakresie zdania 9,2% badanych. Jednak fakt, że aż jedna trzecia respondentów przyznaje się do tego, że zna takie osoby, musi nie tylko zastanawiać, ale przede wszystkim przerażać. Uczniowie wiedzą, kto stosuje przemoc i pozostawiają tę wiedzę dla siebie. Można przypuszczać, że nawet jeśli podzielią się swą wiedzą z nauczycielami czy rodzicami, to z tego nic nie będzie wynikać, bo szkołom brakuje zinstytucjonalizowanych procedur zachowania się władz szkolnych wobec zjawiska „powzięcia” informacji o osobach stosujących przemoc, co utrudnia odpowiednie relacje uczniów, ale także nie wpływa dobrze na pracę pedagogiczną nauczycieli.

Zapytano także o to, jakie są szczególnie niebezpieczne miejsca w szkole. Rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawia tabela 9.

Tabela 9. Szczególnie niebezpieczne miejsca w szkole

Wyszczególnienie	Liczba	%
Szkolne toalety	353	35,3
Szatnia	426	42,6
Stołówka	39	3,9
Korytarze	255	25,5
Klasy szkolne	64	6,4
Inne miejsca	76	7,6
Brak odpowiedzi	169	16,9

Źródło: obliczenia własne

Z uwagi na to, że badani mieli możliwość wyboru większej liczby odpowiedzi, nie sumują się one do 100%. Analiza danych zawartych w tabeli pokazuje, że szczególnie niebezpiecznymi miejscami w szkole są szatnie, na co wskazuje 42,6% badanych, toalety według 35,3% badanych, korytarze – 25,5% badanych, inne miejsca – 7,6% badanych, klasy szkolne – 6,4% badanych oraz stołówka – 3,9% badanych. Taki rozkład odpowiedzi jest powtarzalny we wszystkich badaniach dotyczących przemocy w szkole. Respondenci wymieniają szkolną szatnię jako miejsce, w którym najczęściej dochodzi do przemocy. Otóż młodzież walczy z innymi osobami o dobre miejsce przy okienku, aby jak najszybciej otrzymać swe okrycie i wybiec ze szkoły. Wydaje się, że rozwiązaniem tego problemu byłoby takie układanie planu lekcji, aby uczniowie z młodszych i starszych klas nie spotykali się w tym samym czasie, albo zaadaptowanie na szatnię nie małego pomieszczenia w piwnicach budynku czy niewielkiej sali, która jest nikomu do niczego nie potrzebna, tylko stworzenie szatni „z prawdziwego zdarzenia” w dużym pomieszczeniu, obsługiwanej przez zatrudnione tam osoby i nauczycieli, którzy skończyli lekcje z daną klasą. Możliwe jest też zlikwidowanie szatni i zainstalowanie wieszaków w klasach, ale wiązałoby się to z zatrudnieniem większej liczby osób sprzątających po lekcjach.

Badani podkreślili, że niezbyt bezpiecznymi miejscami są również toalety szkolne. Jednak w tym przypadku trudno

jest zastosować sensowną metodę na przeciwdziałanie zjawiskom przemocy, tym bardziej że wprowadzenie dyżurów nauczycieli w ubikacjach lub zamontowanie monitoringu jest wręcz niemożliwe. Problem przemocy na korytarzach jest prosty do opanowania, poprzez faktyczne dyżury w tych miejscach. Przez pojęcie „inne miejsca” należy rozumieć składziki, zaułki w szkole, strychy, piwnice itp. Klasy szkolne są bezpieczne, pod warunkiem, że jest w nich nauczyciel, zaś stołówki ze względu na to, że młodzież jest nauczona, „jak się zachować przy stole”.

Zadano także pytanie, jakie są szczególnie niebezpieczne miejsca poza budynkiem szkoły. Rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawia tabela 10.

Tabela 10. Szczególnie niebezpieczne miejsca poza budynkiem szkoły

Wyszczególnienie	Liczba	%
Wejście do szkoły	58	5,8
Boisko szkolne	88	8,8
Miejsca i zaułki na terenie szkoły	427	42,7
Najbliższe okolice szkoły	278	27,8
Przystanek autobusowy	162	16,2
Inne miejsca	69	6,9
Brak odpowiedzi	164	16,4

Źródło: obliczenia własne

Z uwagi na to, że badani mieli możliwość wyboru większej liczby odpowiedzi, nie sumują się one do 100%. Analiza danych zawartych w tabeli pokazuje, że szczególnie niebezpiecznymi miejscami poza budynkiem szkoły są miejsca i zaułki na terenie szkoły (garaże, wiaty, budynki gospodarcze itp.), na co wskazuje 42,7% badanych, najbliższe okolice szkoły, o czym mówi 27,8% badanych, przystanek autobusowy według 16,2% badanych, boisko szkolne – 8,8% badanych, inne miejsca – 6,9% badanych, wejście do szkoły – 5,8% badanych. A zatem dla młodzieży najbardziej niebezpieczne – poza budynkiem szkoły – są różnego rodzaju miejsca, w których można się ukryć lub odizolować. Niezbyt bezpieczne są także najbliższe okolice szkoły. Jeśli szkoła nie zadba zatem o swe otoczenie, to uczniowie będą narażeni na zaczepki, ataki, propozycje, pobicia itp. W takie niebezpieczeństwo wpisują się także przystanki autobusowe, które mogą być miejscem zaczepki i bójki, tym bardziej że są one wyłączone spod kontroli nauczycieli. Władze szkoły powinny zadbać nie tylko o to, aby szkoła ładnie wyglądała, aby na całym terenie szkoły było ładnie i przyjemnie, ale także i o bezpieczeństwo w miejscach, które mogą nie kojarzyć się z niebezpieczeństwem. W dzisiejszych czasach takie zabezpieczenie nie jest trudne. Związane to jest z coraz nowocześniejszym systemem monitorowania, a także z kamerami, które są w uśpieniu i włączają się wówczas, gdy ktoś je „obudzi”, co może być remedium na niebezpieczeństwo w różnorodnych miejscach na terenie szkoły, do których się nie zagląda. Istotne jest też to, aby istniał system monitorowania w autobusach szkolnych, a także na przystankach w okolicach szkoły. Działaloby to na pewno prewencyjnie, odstraszając osoby, które mają nieczne zamiary wobec uczniów danej szkoły.

Respondentów zapytano też o to, jaki jest ich stosunek do zjawiska przemocy w szkole. Rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawia tabela 11.

Tabela 11. Stosunek badanych do zjawiska przemocy w szkole

Wyszczególnienie	Liczba	%
Zdecydowanie je potępiam	426	42,6
Częściowo je potępiam	174	17,4
Częściowo nie potępiam	33	3,3
Zdecydowanie nie potępiam	21	2,1
Jest mi ono obojętne	130	13,0
Trudno powiedzieć	127	12,7
To zjawisko nie występuje	84	8,4
Brak odpowiedzi	4	0,4
Razem	999	100,0

Źródło: obliczenia własne

Analiza danych zaprezentowanych w niniejszej tabeli pokazuje, że zdecydowanie i częściowo potępia przemoc w szkole 60,0% badanych, jest ono obojętne dla 13,0% badanych, nie ma zdania 12,7% badanych, 8,4% badanych uważa, że to zjawisko nie występuje w ich szkole, a nie potępia go 5,4% badanych. Jak widać z tych analiz, dla 60,0% respondentów przemoc jest czymś, co należy potępiać. Zaledwie co dwudziesty badany nie potępia tego zjawiska, a dla pozostałych jest ono na tyle nieistotne, że albo uważają, że ono nie istnieje, albo nie mają zdania na ten temat, albo obojętnie do niego podchodzą.

Na koniec zapytano o to, czy osoby nadużywające przemocy powinny być karane. Rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawia tabela 12.

Tabela 12. Karanie osób stosujących przemoc wobec innych w szkole w opiniach respondentów

Wyszczególnienie	Liczba	%
Zdecydowanie tak	562	56,2
Raczej tak	289	28,9
Raczej nie	37	3,7
Zdecydowanie nie	22	2,2
Trudno powiedzieć	87	8,7
Brak odpowiedzi	2	0,2
Razem	999	100,0

Źródło: obliczenia własne

Na podstawie zaprezentowanych danych można stwierdzić, że 85,2% badanych uważa, że należy karać osoby stosujące przemoc wobec innych w szkole (zdecydowanie i raczej tak), 5,9%

uważa, że nie należy karać takich osób, a 8,7% badanych nie miało zdania w tym zakresie. Jak zatem widać, zdecydowana większość respondentów jest przekonana, że należy karać osoby stosujące przemoc wobec innych w szkole, co jest bardzo pozytywną konstatacją.

ZAKOŃCZENIE

Kończąc analizę tych zagadnień, należy zwrócić uwagę na istnienie wniosków o charakterze ogólnym i szczegółowym. Pierwszą grupą zagadnień są wnioski o charakterze ogólnym. Jest to związane z pytaniem, czy zjawisko przemocy w szkole jest problemem społecznym. Takie pytanie muszą sobie zadać badacze tego zagadnienia. Chcąc na nie odpowiedzieć, warto zwrócić uwagę na kilka przesłanek.

1. Po pierwsze, wprawdzie z badań tych oraz innych realizowanych na przestrzeni ostatnich lat wyłania się niepokojący obraz przemocy w szkole, nie mniej jednak nie należy uważać, że jest to zjawisko społeczne, które będzie mieć i w przyszłości tendencję rosnącą. Otóż zjawisko tego typu będzie się marginalizować z uwagi na dostateczną wiedzę nauczycieli, rodziców i uczniów o zjawisku przemocy w szkole.
2. Po drugie, odpowiedzialność za zjawisko przemocy w szkole ponoszą w równym stopniu rodzice dzieci, jak i nauczyciele, którzy nie dostrzegają zjawiska. Jednak w pewnej części wpływ na to zjawisko mają także media, które nagłaśniają je jako zjawiska sensacyjne. Dziś dostęp do mediów powoduje to, że niektóre zjawiska, które pojawiają się w szkole, stają się w określonym okresie bardziej „modne”, a inne są marginalizowane. A zatem określone treści prezentowane w mediach „napędzają” zachowania młodzieży.
3. Po trzecie, dzisiejsza młodzież jest inną młodzieżą niż ta, która była w czasach ich rodziców. Współczesna młodzież ma inne priorytety życiowe, a także zwraca uwagę na inne zjawiska społeczne. Stąd też niektóre zachowania mogą być przez młodzież postrzegane jako takie, które dodają młodym ludziom dorosłości, w co „wpisuje się” także przemoc wobec innych.
4. Po czwarte, obecnie funkcjonujące przepisy prawa nie są „zbyt dostosowane” do istniejącej sytuacji społecznej. Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich jest już w zasadzie anachroniczna i powinna być zmodyfikowana przynajmniej w części dotyczącej przemocy w szkole. W istniejących przepisach prawa powinny znajdować się także procedury zachowania się nauczycieli w przypadku powzięcia informacji o przemocy w szkole, o dostrzeżeniu takiego zjawiska, a także bycia tego świadkiem. Istotne byłoby to, aby szkoła instytucjonalnie, a nie osobowo, występowała do określonych organów lub instytucji w związku z zaistniałą sytuacją. Powinna także powstać nowa dziedzina prawa, zwana prawem szkolnym.
5. Po piąte, brak definicji przemocy w szkole powoduje, że zbyt wiele przesłanek może decydować o tym, co jest tego typu przemocą, a jednocześnie wpływa to, że ewentualni obrońcy sprawców tego typu czynów będą brać pod uwagę takie czynniki, które staną się okolicznościami łagodzącymi. Oznacza to, że przemoc w szkole staje się wówczas zjawiskiem zagrożonym sankcjami karnymi, co wiąże się z tym, że istnieje „machina praw-

PRZEMOC W SZKOLE W OPINIACH MŁODZIEŻY

na” z funkcjonującymi sędziami, prokuratorami i adwokatami. Nie jest zatem to zjawisko „wyłącznie szkolne”, do rozwiązania w szkole przez nauczycieli i pedagogów.

Drugą grupę zagadnień stanowią wnioski płynące bezpośrednio z analizy wyników badań mające charakter wąski, specyficzny dla określonej populacji badawczej, dla określonego rodzaju młodzieży szkolnej, uczącej się w danej miejscowości. Analiza zaprezentowanych danych, na podstawie prowadzonych badań pokazuje, że skala zjawiska przemocy w szkole, w szkołach powiatu mieleckiego, w zasadzie nie szokuje. Ma określoną dynamikę, a także wpisuje się w „standardowe” zachowania współczesnej młodzieży szkolnej. Charakterystyczne dla tych badań jest to, że około 60% badanych nie akceptuje tego zjawiska, a także to, że około 85% badanych jest zdania, że należy karać sprawców takich czynów.

Odpowiadając na pytanie, czy przemoc w szkole jest problemem społecznym, można stwierdzić, że w zasadzie nie jest. Stanowi za to specyficzne zjawisko zachodzące na gruncie szkolnym, którego geneza jest w zasadzie trudna do ustalenia. Warto także dodać, że rozwiązanie problemu przemocy w szkole w zasadzie nie powinno sprawiać trudności. Należy jednak przeciwstawić się temu zjawisku z pełną stanowczością, opierając się na postulowanych przepisach prawa, a także procedurach zachowania się pedagogów i nauczycieli w przypadku zetknięcia się z tym zjawiskiem.

¹ Rządowy program ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań „Razem bezpiecznie”, MSWiA, Warszawa 2007.

² Tamże, s. 13.

³ E. Moczuk, *Przemoc w szkole jako problem społeczny w opinii młodzieży szkolnej z terenu powiatu przeworskiego*, „Kwartalnik Edukacyjny” 2008, nr 2(53).

⁴ C. Cekiera, T. Sołtysiak, *Dręczenie „kotów” – szkolne zwyczaje, czy zwichnięta samorealizacja uczniów klas starszych w szkołach ponadpodstawowych*, w: *Podkultury młodzieżowe w środowisku szkolnym i pozaszkolnym*, red. S. Kawula, H. Machel, Gdańsk–Toruń 1995, s. 69.

⁵ H. Pietrzak, *Socjalizacyjne źródła agresji interpersonalnej*, w: *Aktualne problemy pedagogiki resocjalizacyjnej i patologii społecznej*, red. F. Kozaczuk i M. Radochoński, Rzeszów 2000, s. 126–127.

⁶ K. Kmiecik-Baran, *Przynależność do grup nieformalnych wśród młodzieży a poczucie alienacji*, w: *Podkultury młodzieżowe w środowisku szkolnym i pozaszkolnym*, red. S. Kawula, H. Machel, Gdańsk–Toruń 1995, s. 48–49.

⁷ H. Pietrzak, *Socjalizacyjne źródła agresji interpersonalnej*, s. 128–129.

⁸ J. Żebrowski, *Spoleczne uwarunkowania zachowań agresywnych dzieci i młodzieży*, w: *Psychospołeczne uwarunkowania zjawisk dewiantycznych wśród młodzieży w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*, red. H. Machel, K. Wszeborowski, Gdańsk 1999, s. 65.

⁹ T. Sołtysiak, *„Dręczenie kotów” niektóre objawowe i etiologiczne aspekty zjawiska*, w: *Psychopatologia i psychoprofilaktyka*, red. A. Margasinski, B. Zajecka, Częstochowa 2000, s. 200.

¹⁰ D. Olweus, *Mobbing fala przemocy w szkole. Jak ją powstrzymać?*, Warszawa 1998, s. 16.

¹¹ J. Danielewska, *Agresja u dzieci. Szkoła porozumienia*, Warszawa 2002, s. 43.

¹² M. Dubis, *Współpraca szkoły z policją w zakresie profilaktyki zachowań agresywnych u młodzieży*, w: *Ius et Administratio*, red. E. Moczuk, B. Sagan, „III Forum Socjologów Prawa. Prawo i ład społeczny”, Rzeszów 2010, Zeszyt specjalny, s. 171–179.

Bibliografia

- Cekiera C., Sołtysiak T., *Dręczenie „kotów” – szkolne zwyczaje czy zwichnięta samorealizacja uczniów klas starszych w szkołach ponadpodstawowych*, w: *Podkultury młodzieżowe w środowisku szkolnym i pozaszkolnym*, red. S. Kawula, H. Machel, Gdańsk–Toruń 1995.
- Danielewska J., *Agresja u dzieci – szkoła porozumienia*, Warszawa 2002.
- Dubis M., *Współpraca szkoły z policją w zakresie profilaktyki zachowań agresywnych u młodzieży*, w: *Ius et Administratio*, red. E. Moczuk, B. Sagan, „III Forum Socjologów Prawa. Prawo i ład społeczny” 2010, Zeszyt specjalny, Rzeszów.
- Kmiecik-Baran K., *Przynależność do grup nieformalnych wśród młodzieży a poczucie alienacji*, w: *Podkultury młodzieżowe w środowisku szkolnym i pozaszkolnym*, red. S. Kawula, H. Machel, Gdańsk–Toruń 1995.
- Moczuk E., *Przemoc w szkole jako problem społeczny w opinii młodzieży szkolnej z terenu powiatu przeworskiego*, „Kwartalnik Edukacyjny” 2008, nr 2(53).
- Olweus D., *Mobbing. Fala przemocy w szkole. Jak ją powstrzymać?*, Warszawa 1998.
- Pietrzak H., *Socjalizacyjne źródła agresji interpersonalnej*, w: *Aktualne problemy pedagogiki resocjalizacyjnej i patologii społecznej*, red. F. Kozaczuk i M. Radochoński, Rzeszów 2000.
- Rządowy program ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań „Razem bezpiecznie”, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2007.
- Sołtysiak T., *„Dręczenie kotów” – niektóre objawowe i etiologiczne aspekty zjawiska*, w: *Psychopatologia i psychoprofilaktyka*, red. A. Margasinski, B. Zajecka, Częstochowa 2000.
- Żebrowski J., *Spoleczne uwarunkowania zachowań agresywnych dzieci i młodzieży*, w: *Psychospołeczne uwarunkowania zjawisk dewiantycznych wśród młodzieży w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*, red. H. Machel, K. Wszeborowski, Gdańsk 1999.

Słowa kluczowe: przemoc w szkole, badania socjologiczne, problem społeczny.

Keywords: violence at school, sociological research, social problem.

Summary

Violence in the school as a social problem in the light of empirical research in schools Mielec County

Violence at school is any bothersome phenomenon in the school environment which is manifested by the use of various forms of violence against students, teachers and other people connected with the school environment. It has a negative impact on those who are perceived as threatening, and the problem was named school violence. Actions have been taken to marginalize or eliminate this phenomenon from a given school environment. In 2012 a sociological study was carried out on violence at schools in the district of Mielec, covering circa 1,000 students. Studies have shown that this is a “typical” behaviour in the school environment, but it can not be called a social problem. This specific phenomenon, occurring in the school environment, may be treated by using internal organizational solutions at school.

Tłumaczenie: Autor